

Nincs még egy olyan bűn és esemény, mint a Holokauszt, amely ennyire nyilvános, kutatható és hozzáférhető lenne, és mégis ennyi titok és hiány venné körül. Folyamatosan azon dolgozunk, s így dolgozunk magunkon, hogy hozzá férjünk a titokhoz, hogy képessé váljunk beszédre indítani a csendet. Hogy megszólaljon a csend, hogy hangja legyen neki. Hogy láthatóvá és láthatóbbá legyen az, hogy vajon mi is történt. Hogy a Holokausztról való tudásunk ne csak kölcsönzött tudás legyen. De lehet-e úgy nem kölcsönkapott ez a tudás, hogy nem halunk bele?

Még mindig válaszokat várunk, holott már eleve tények, adatok és képek tükrében közelítünk az abszolút bűnhöz. Választ remélünk a történelem láthatóságára, hozzáférhetőségére, bizonyosságot a megismerés lehetőségére.

Utólagos megfigyelők vagyunk, utólagos képösszerakók, utólagos fotókészítők. S az utólagos megfigyelés, mint tudjuk, csak részleges lehet. Semmiben sem lehetünk biztosak, abban sem, amit látunk, abban sem, ahogyan látjuk. Egy igazolványképet találtunk, egy igazolványképet nézünk. Nem egy igazolványképet találtunk, s nem egy igazolványképet nézünk. Horváth Erzsébet van a képen. Horváth Erzsébet nincs a képen, nincs már a képen.

„A megfigyelési képesség fokozásának előfeltétele tehát az elegéztelenítés, a megcsontítás, a lehatárolás, a koncentráció, a komplexitásredukció.” – írja Niklas Luhmann.

Ha ez így van – márpedig, sajnos, igen –, úgy minden megfigyelés meg nem figyelést is jelent. Közelebb jutunk-e tehát így a titokhoz, képesek vagyunk-e elfogadni, hogy soha nem fogjuk megtudni, hogyan és kikkel is történt az, ami miatt ma itt vagyunk.

Egy dologban viszont biztosak lehetünk, mégpedig hogy Horváth Erzsébet, cigány származású honfitársunk fogadására 1937. május 12-én, az igazolvány kiállításának pillanatában már készen állt a halál. A halál számára ekkor még felismerhetetlenségbe öltözött, észrevétlenül követte, hogy aztán arcok, egyenruhák és sorba állítás formájában felismerhetővé és láthatóvá váljon.

Tévhit azonban és gyávaság azt gondolni, hogy az Endlösung, a totális gyilkolás halála nem legyőzhető. Az egyenruhás halállal szembeni küzdelem ugyanis nem egy emberöltőnyi, hanem többgenerációs. S ha körbe nézünk ma itt, ebben a térben is, akkor a részleges befogadásunkkal is láthatjuk: Horváth Erzsébet emléke túlélte a halált, túl fog élni

bennünket is. A hiánnyal megtelt emlékezet erővel és lázadással telítődik meg. Mert ma úgy is emlékezünk Horváth Erzsébetre, amitől őt meg akarták fosztani. Nem fogadjuk el azt a bűnelkövetők által felajánlott emlékezetet, hogy egy identitásától és énjétől megfosztott emberként emlékezzünk egy roma nőre, hogy önéletrajza nélkül építsük fel sorát és történetét. Horváth Erzsébetet, roma nőt, ki akarták zárni saját történetéből, ki akarták zárni a történelemből. Ő azonban erősebbnek bizonyult, története maradandóbb, mint igazolványképe.

Ma ebben a térben reflexiók jönnek a hiány helyére. Egy pillanatra talán bizonyosságra is lelhetünk. Mintha a csend szólalna meg. „Meglep a hiány absztrakt természete, de mindeközben égető és szívet tépő is. Innen értem meg pontosabban az absztrakciót: hiány és fájdalom – vagyis talán szeretet.” – olvashatjuk e sorokat Roland Barthes Gyásznaplójában. Ez a tudás, mármint hogy a hiány és a fájdalom a szeretet, hozzá segít bennünket ahhoz, hogy képessé váljunk szakítani a bánat egoizmusával és nárcizmusával.

Utóbbiak a mechanikus emlékezéssel karöltve bántóan hangosan és kihívóan csalogatnak bennünket. Üzenik: feledd el, ami történt, most és mindörökre. Ugyanis egy olyan ország galériájában állunk ma, amelynek polgárai a történelmi emlékezet rekonstruálásakor nem képesek kontrollálni szubjektív álláspontjukat, hol a traumatikus élmények következményeinek leküzdésére irányuló stratégia előbbre valóbb a szolidaritásnál. Ahol azonban nincs szolidaritás, onnan hiányzik a megfigyelés utáni befogadás képessége is.

Ahol pedig ez hiányzik, ott a bűnnek nyitnak teret. 2008-2009-ben számos település szélén megjelent újra a Gonosz. Horváth Erzsébetet kereste. Nem találta, de maga mögött hagyta Magyarország egy újabb tragédiáját. Egy magyar, és egyben roma tragédiát. Mindannyiunk történetét, a bűnt el nem követők, viszont azzal szembesülők szégyenét.

A Gonosszal szembeni küzdelemben viszont a legerősebb szövetséges a hiány és annak kitöltésére irányuló kísérletek, történetek és reflexiók.

Ne legyen senkinek se illúziója: egy küzdelem, egy hosszú harc kellős közepén állunk. Egyik nap időtlen állóháborúnak tetszik, másnap egy csendes polgárháborúnak, harmadnap már le kívánnak bennünket rohanni. Egyik oldalon a meghasadt világ további szétszakítására törekvő, a Gonosszal is alkuban lévő állnak, másik oldalon a múltat, a bűnt és a Másikat „örökbe fogadni képes” emlékezők. Mint itt a falon és a térben.

Az örökbe fogadók megpróbálják a lehetetlent. Az identitás és az *én* megértése felől emlékezni. Össze kívánják rakni azt, ami már egyszer összetört, összeillesztik Horváth Erzsébetet, összeillesztenek bennünket.

Az emlékezés felelősség, a „ki vagyok én” kérdésre adott válasz. Esemény, történés. A hagyományról, a nemzetről és annak átértelmezéséről szól. Az emlékezés értelemadás – leginkább a jövőnek.

De újra ott a kérdés: lehet-e integrálni, magunkba fogadni a hiányt, szóra bírni a csendet? Ma, itt biztos tudjuk a választ, kilépve talán már el fogunk bizonytalanodni. Viszont a ránk szakadó bizonytalanságban immáron segítség lehet az, hogy már tudjuk: ha nincs olyan hogy *én*, akkor nincs otthon. S ha nincs otthon, akkor nincs haza sem.

Nem élhetek, nem élhetünk haza nélkül, nem élhetünk magunkon kívül. Ez ma a parancs.

Böcskei Balázs

elhangzott: 2013. augusztus 2-án, a Mátyás téren, a Gallery8 *Többszörös expozíció – A roma holokauszt emlékezete* című kiállítás megnyitóján